
Nesouhlas, provokace, odvaha. Mapování dědictví českého disentu přístupné online

Nesouhlas, provokace, odvaha. Mapování dědictví českého disentu přístupné online

Tým českých vědců se pod vedením Miroslava Michely již téměř tři roky věnuje mapování sbírek tzv. kulturní opozice. Cílem projektu Courage je ukázat, jakým způsobem bylo a je uchováváno dědictví disentu a jiných alternativních skupin a jaký je jeho význam dnes.

Projekt Courage si klade za cíl zmapovat sbírky tzv. kulturní opozice. Co si pod tímto termínem máme představit? Musím přiznat, že tento pojem pro nás byl od počátku velikou výzvou. Byl uveden v zadání projektu a s kolegy jsme hned na prvním setkání zjistili, že vymezit jej nebude jednoduché. Do projektu je zapojeno dvanáct institucí z deseti evropských států a každý si pod „kulturní opozicí“ představí něco jiného. U nás je běžné hovořit o disentu, alternativní kultuře nebo opozici. Domluvili jsme se proto, že budeme pojem kulturní opozice trochu testovat. Termín kulturní opozice má otevírat širší možnosti pro studium praktik, které byly nějakým způsobem subverzivní vůči režimu, ale nemusely být a priori politické. Nezajímají nás tedy jen chartisté nebo lidé, kteří jsou už od počátku považováni za protirežimní, ale zajímají nás skupiny obyvatel, které se rozhodly v době, kdy existovaly státem nařízené a řízené představy o tom, co je to kultura a jak má kultura vypadat, udělat něco jiného. A to před listopadem 1989 bedlivě sledovaly státní orgány a snažily se tomu všemožně bránit.

Zajímají vás tedy lidé, kteří se rozhodli nějakým způsobem vyjádřit nesouhlas a provokovat. Památky na jejich činy teď budou tvořit online registr. Co v něm najdeme?

Registr obsahuje informace o hmotném dědictví kulturní opozice. Jde o různorodé archivní fondy či jiné sbírky, obsahující např. korespondenci, fotografie, samizdat, umělecká díla, ale také třeba hudební nahrávky nebo videa. V současnosti registr obsahuje na 300 sbírek a mnoho jich ještě přibude. Zatím jsme zpracovali především sbírky institucí z východní Evropy, ale mnoho jich najdeme také na Západě.

Každý záznam v registru obsahuje informace o dostupnosti sbírky, příběh jejího vzniku, popis obsahu a další údaje. Z jakého důvodu tyto informace shromažďujete?

Naším cílem je pochopit a popsat to, jakým způsobem byly tyto sbírky uchovávané během minulého režimu, jaký byl jejich osud, kontext jejich vzniku, a i to, jak jsou uchovány dnes. Například jakým způsobem se v českém prostředí uchovával dědictví Václava Havla. Dnes máme Knihovnu Václava Havla, která velice kvalitně pečuje o jeho odkaz. Víme také, že VH byl v aktivním kontaktu s Vilémem Prečanem, který po svém odchodu do exilu založil a vedl v Scheinfeldu Československé dokumentační středisko nezávislé literatury. Jejich korespondence, kterou Havel musel ihned zničit, se zachovala u Prečana v jeho archivu. Můžeme se tedy podívat, co si spolu psali, a ptát se, proč se Prečan rozhodl dopisy archivovat. Právě jeho zásluhou se podařilo uchovat pro další generace mnoho vzácných materiálů. Zasloužil se také o rozmnožování publikací a jejich pašování do Československa. Další zajímavou aktivitou bylo vydávání „zakázaných autorů“ na Západě.

Druhým příkladem excelentní práce jsou aktivity knihovny Libri prohibiti. Samizdat u nás už za minulého režimu začal sbírat a vydávat její zakladatel Jiří Gruntorád, který se po roce 1989 rozhodl vybudovat knihovnu, ve které se mu podařilo shromáždit obrovské množství samizdatových děl a jiných artefaktů, přičemž se samizdatová sbírka knihovny Libri prohibiti stala součástí světového dědictví UNESCO. No a podobných pozitivních příkladů v českém prostředí bych uměl uvést ještě několik.

Zatím se tu bavíme o velkých jménech. Co ale malé lokální sbírky? I takové vás zajímají? Krabice památek, které mají lidé doma zapomenuté na půdě?

Ano, samozřejmě. Občas se stane, že objevíme nějaké zajímavé materiály, o které se pak snažíme podělit, a popřípadě i doporučit ideální místo pro jejich umístění. Není to však časté, většina materiálů je dnes už zmapována. Lidé, kteří archivovali nějaké materiály, už dávno vědí, kam se s nimi obrátit. Jsou v kontaktu s Prečanem, Gruntorádem nebo Jiřím Křesťanem z Národního archivu, Petrem Kotykem z Památníku národního písemnictví atp. Podle mého názoru tyto odborníci udělali velice mnoho pro uchování pramenů o české kultuře a společenském dění za minulého režimu. Pamětníci jim důvěřovali, přišli se svou sbírkou a věnovali ji nebo prodali. Díky této důvěře se podařilo získat mimořádně vzácné artefakty. Když už mluvíme o zajímavých kusech, na naší výstavě v Národním památníku na Vítkově se nachází např. unikátní maketa bytového divadla Vlasty Chramostové, která vznikla ve Švédsku.

Projekt Courage ale není jen o tvorbě registru, pořádáte spoustu dalších kulturních a výukových akcí...

Chceme naše výsledky prezentovat tak atraktivně, aby byly do našeho výzkumu vtaženy různé skupiny obyvatelstva. Děláme tréninkové semináře, vodíme studenty do archivů, pořádáme různé přednášky a konference. Součástí projektu je také putovní výstava prezentující sbírky archivů a uspořádali jsme i filmový festival Courage-Parevo.

Vytvořili jsme také mapu sbírek a výukové materiály či několik jednoduchých her, díky kterým zájemce pozná dědictví opozičních hnutí jednotlivých států. Vše je součástí našeho webu www.cultural-opposition.eu, který funguje v 15 jazycích.

Na projektu pracují odborníci z několika evropských států z bývalého východního bloku. Je vývoj jejich kulturní opozice v něčem podobný?

Právě snaha propojovat jednotlivé sbírky a tím i témata je jednou z našich zásadních ambicí. Zrcadlí se v elektronickém registru, ale i v jiných aktivitách jako je výstava nebo filmový festival. Asi nejznatelnějším výsledkem bude společná publikace – anglická příručka, ve které budou i případové studie. Mechanické srovnání jednotlivých prostředí však může způsobit problémy. Ať už z důvodu rozdílného politického a kulturního vývoje, tak i kvůli rozdílným přístupům ke zpracování jednotlivých témat. Úzce vymezené komparativní studie určitých historických fenoménů a hnutí dnes již existují. Nám jde spíše o to ukázat, jak se s tímhle hmotným dědictvím vypořádávali v jednotlivých zemích po roce 1989. Dědictví disentu je v českém prostředí poměrně velkým tématem, část disidentů byla a je velice aktivní i společensky. Jako příklad uvedu jen jména jako Václav Havel či Petr Pithart. Tito lidé kulturní dědictví tvořili a dnes se ukazuje, že je o něj v České republice ještě pořád zájem. Pokud bychom se podívali třeba směrem na východ, tak zjistíme, že tam je to úplně jinak.



Mgr. Miroslav Michela, Ph.D. působí v Ústavu českých dějin na FF UK a v Historickém ústavu Slovenské akademie věd, kde se zabývá moderními a soudobými dějinami. V posledních třech letech působí jako národní koordinátor projektu Courage: Cultural Opposition – Understanding the Cultural Heritage in the Former Soviet Countries. Registr projektu Courage v současnosti zahrnuje na 300 sbírek souvisejících s fenoménem kulturní opozice z celé východní Evropy.